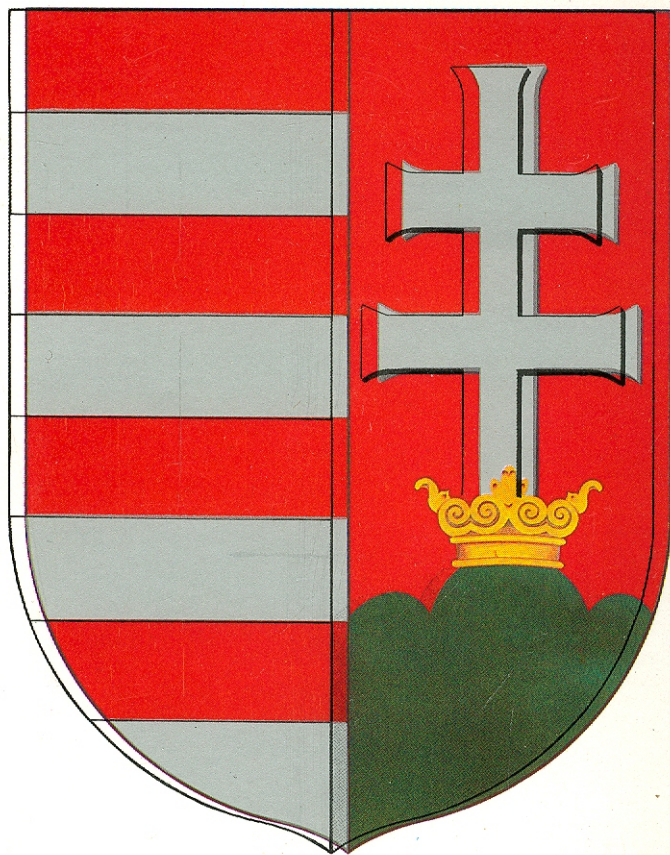

929

L33

LASZLOVSZKY JÓZSEF

A MAGYAR CÍMER TÖRTÉNETE

929

L33

25503

LASZLOVSZKY JÓZSEF

A MAGYAR CÍMER TÖRTÉNETE

BUDAPEST

1989

Sorozatszerkesztők

KALLA GÁBOR, KELEMEN EÖRS, LASZLOVSZKY JÓZSEF, RACZKY PÁL

Lektorok

KUBINYI ANDRÁS, KOVÁCS GYÖNGYI, KALLA ZSUZSA

Szerkesztő-tervező

KELEMEN EÖRS

Fedélgrafika

SÁNDOR MÁRIA

Fotók

DABASI ANDRÁS (17. oldal)

GYARMATHY LÁSZLÓ (20., 21., 22., 24. oldalak)

KOZMA KÁROLY (a fel nem sorolt oldalak)

PANYIK ISTVÁN (33. oldal)

SZELÉNYI KÁROLY (12. oldal)

A bemutatott tárgyak a következő intézményekben találhatóak:

Budapesti Történeti Múzeum, ELTE Régészeti Tanszék, Magyar Országos Levéltár,
Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Országos Széchenyi Könyvtár,
Petőfi Irodalmi Múzeum, a millenniumi plakát Benczúr Gyula tulajdona

Magánkiadás

© KELEMEN EÖRS-LASZLOVSZKY JÓZSEF 1989

Engedélyszám: 16290

ISBN 963 500 980 1

A kézirat lezárásának ideje 1989. március 1.

Megjelent 1989. március 31.

Egyetemi Nyomda, Budapest (897258/11)

Felelős vezető: Sümeghi Zoltán

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (897354/10)

címer egy ország legfontosabb jelképeinek egyike, történelmének szimbóluma. Magyarország címerének változásai is nemzeti sorsfordulókat tükröznek. »A heraldikai jelvények, a címerek elhelyezésének váltakozásai, mindezek a látszólag csak külső mozzanatok a legszorosabb összefüggésben állanak a nagy politikai változásokkal. Nincsen olyan kis címerrészlet, a melynek megváltozása beható vizsgálat után ne utalna arra, a hatalmas háttérre a hol a népek életének küzdelmei játszódnak le. A háborúk és békekötések, a belső alkotmányos harczok, forradalmak, trónváltozások és uralkodó rendszerek bukásai, a világtörténelem rázkódtatásai és az állami, nemzeti törekvések, mind-mind kifejezésre jutnak a címerekben, a melyek úgy fogják fel a társadalmi és állami élet minden rezgését, mint az érzékeny seismograph tűje. És a láthatatlan tű mindig pontosan és finoman megrajzolja az emelkedés vagy süllyedés irányait« – írja a magyar címer történetét vizsgálva egy korábbi szakíró.

A legtöbb modern állam címerének elemeit a történeti múlt és a gyakorlat szentesítette. Egy ország címerének érvényessége nemcsak törvényeken, rendeleteken múlik, hanem azon is, hogy az állampolgárok ismerik-e szimbólumait, azonosulni tudnak-e vele. A címer tehát nemcsak más államoktól különbözteti meg az országot, hanem egyedi, nemzeti, a történeti hagyományokban gyökerező, összetett jelkép.

*

A címerek a középkori kultúra máig továbbélő alkotásai, kialakításuk szabályait a címertan – heraldika – kutatja. A középkori uralkodók és az arisz-

Apor kapitány, a Bizáncot
ostromló magyar kalandozó
sereg vezére.

A Képes Krónika festője
a 14. század jellegzetes
hadizászlójával és címeres
pajzsával ábrázolja a több
száz évvel korábbi eseményt.

Címerállatként az
Árpádokhoz kapcsolódó
turult festi meg

olja a Nagy Lajos (1342–1382) korabeli Képes Krónika egyaránt turulos címerrel és hadizászlóval a hunokat és a honfoglaláskori magyar vezéreket egyaránt. Bár ez a madár az Árpádok eredetmondájában fontos szereplő, mégsem jelenhet meg ilyen korán címerállatként, különösen nem abban a formában, ahogy a Képes Krónika festője jó négyszáz évvel a leírt események után ábrázolja: pajzsra helyezve. A címer a nyugati keresztény civilizáció, a lovagi kultúra szülötte. A pajzsra és zászlóra festett jelek, ábrák a 12. század elején állandósulnak. Még a címerek előképei sem jelennek meg a 11. század utolsó harmada előtt. A 13. század krónikáírójának és Nagy Lajos krónikafestőjének a címer használata már természetes, magától értetődően vetítik vissza több száz évvel korábbra, különösen az Árpádok turullegendájának ismeretében.

Hasonlóan anakronisztikus Szent István (1000–1038) ábrázolása a Képes Krónikában kettőskeresztes címerrel. A **kettőskereszt**, eredetileg mint

forrásai. E korai előfordulások a hétszer vagy kilencszer vágott mezőben, hol a páros, hol a páratlan sávokban oroszlánokat ábrázolnak. A forma valószínűleg spanyolföldről származik – Imre ugyanis Aragóniai Konstanciát vette feleségül –, az ottani címerhagyományok befolyásolják a magyar király pecsétjeit. Az átvételben természetesen szerepe lehet annak, hogy az oroszlán a királyi hatalom elterjedt jelképe. Más elképzelés szerint már az Árpádok ősi címerállatként használták. Mindezek a tényezők együtt is hathatnak a korai címerképek oroszlánábrázolásaiban. A vágásos címer első színes ábrázolása, az 1320-as évekből származó zürichi címertekercs képén látható, a vörös-fehér vágásos pajzsot egy furcsa, sehol másutt nem szereplő sisakdísz egészíti ki. A címer a 13. században csak rövid ideig használatos, IV. Béla (1235–1270) pénzein újra a kettőskeresztes címerpajzs tűnik fel.

*

Az Árpád-ház kihalása (1301) után bekövetkező dinasztiaaváltás, az új típusú hatalmi szervezet kialakulása a címert sem hagyja érintetlenül. A király címere és az ország címere a 14. században kezd önálló, egymástól független tartalmat kapni. Korábban a király urasága – középkori formában uruszága, vagyis országa – az uralkodó által birtokolt terület. Ennek jelképe nem is lehet más, csak a király személyes vagy családi címere. III. András (1290–1301) halála után ez a közvetlen kapcsolat megszakad, mivel a király már nem az ország döntő többségének birtokosa.

Az utolsó Árpád-házi király halála után a trónra igényt tartók a kettőskeresztet használják pecsétjükön. Így például Vencel (1301–1305) ezt véseti viaszpecsétjére, ezzel is hangsúlyozza igényét az országra. A trónharcokból győztesen kikerülő Károly Róbert (1307–1342) és Nagy Lajos (1342–1382) uralkodása döntő időszak a magyar címer fejlődése szempontjából. Az Anjou királyok egyesítik az Árpádok **vágásos pajzsát** saját **lilimos címerükkel**. A vágások helye ekkor még nem rögzül, előfordulnak a címer jobb és bal oldalán is. Az Anjouk a vágásos címer használatával utalnak arra, hogy leányágon az Árpádok rokonai. Pecsétjük hátoldalára pedig az országot szimbolizáló kettőskeresztet vésik. E jelképek újraértelmezése az 1370–80-as évekre tehető, nyomon követhetjük ezt a Képes Krónika ábrázolásain is. Az egyik legszebb képen az Anjouk történetében sorsdöntő rozgonyi csatát örökíti

Zsigmond (1387–1437) címerével
díszített mázas kályhacsempe.
A sas Brandenburgra utal, az uralkodó
által alapított Sárkányrend jelképe öleli
körül a pajzsot

Az országnagyok kettőskeresztes
pecsétje (1446). A Hunyadi János
kormányzóságát megelőző, király nélküli
időszakban a kormányzó országnagyok is
a hagyományos címerábrázolást
használják

meg az illusztrátor: Károly Róbert seregei vágásos-liliomos zászló alatt vonulnak fel a csatamezőn, egy másik hadilobogót kettőskereszt díszít. A királyi zászló hordozója már elesett, a kettőskeresztes zászló összetörve hever a lovak lábánál, a holtak között. A király öltözékén a különféle uralkodói szimbólumok együtt jelennek meg: mellén kettőskereszt, pajzsán vágásos-liliomos címer, sisakján struccotlak. Hasonló együttes látható a Képes Krónika címlapján, ahol Nagy Lajos képe alá a vágásos-liliomos, kettőskeresztes címert, és az Anjouk sisakdíszét, a patkót harapó struccot festik.

Az 1380-as években a címer nemcsak uralkodói jelvény, hanem állami jel-

Az országalma, az Anjou királyok vágásos-liliomos címerével. Itt jelenik meg együtt
– bár nem egy címeren – a két legfontosabb elem: a kettőskereszt és a vágásos

A bártfai templom faragással díszített padja, a stallum.
Középen Mátyás király és Beatrix címere, mellettük uralkodók, országok címerei

A Rákóczi-szabadságharc alatt vert »Pro libertate»
 »A szabadságért» feliratú rézpénz a koronás
 kiscímer képével

III. Károly ezüst tallérja
 1731-ből

a birodalomba. Az alkotmányjogi küzdelmek gyakran a címerhasználat körül csapnak össze.

A nemességet és címert adományozó okiratokon, a „címeresleveleken”, a különböző magyar jelképek mellett egyre többször alkalmazták – bár egyelőre csak díszítőelemként – a császári sást. A királyi pecsétek vésetei már „politikussabbak”. I. Ferdinánd (1526–1564) óta kapcsolódik össze a magyar kettőskeresztes-vágásos forma a német-római sas alakjával. Az idők során az egymásra helyezett pajzsok száma nő, III. Károly (1711–1740) címerében már három van. Az alappajzsra kétfejű sas tartja a középpajzsot, a vágásos-kettőskeresztes magyar kiscímer pedig a szív pajzsra kerül. A középpajzs önmaga öt idegen címert egyesít, míg az egész együttes körül címergyűrűben sorakoznak a további tartományok jelvényei. A bonyolult címerképet a királyi pecséteken kívül természetesen nem nagyon lehetett ábrázolni, legfeljebb a nagyméretű tallérokon fért el. A kisebb érmékre többnyire az egyszerű koronás kiscímert verik.

Mégsem ez az oka, hogy a Rákóczi-szabadságharc »Pro libertate» (»A szabadságért») feliratú pénzén hangsúlyos helyzetben szerepel a koronás magyar címer. Nemcsak az érme mérete – a nemzeti érzés sem engedte, hogy a korona mellé kerüljön a pajzsot tartó kétfejű sas.

A napóleoni háborúk átrendezik Európa térképét, felborítják a hatalmi viszonyokat. Bonaparte győzelmes előnyomulása kérdésessé teszi a német-római császári cím használatának jogosságát, ezért I. Ferenc (1792–1835) lemond róla, és 1804-ben felveszi az »örökös osztrák császár« címet. Ekkor súlyos sérelem éri Magyarországot, az uralkodó kihagyja az új felsorolásból a magyar királyt megillető igénycímeket, hiányzik az »apostoli király« megnevezés is. A kérdés csak látszólag jelentéktelen, hiszen a magyar király egyes címeinek elhagyása a királyság alkotmányos különállásának elvesztésével, a Habsburg Birodalomba való beolvasztásával fenyegetett.

Ezek a jelenségek az egész Habsburg korszakban nyomon követhetők a nagycímer körüli vitákban. I. Ferenc 1804-ig használt pecsétjére címerek halmazát vésik. A magyar, erdélyi és bolgár címeren kívül még húsz olyan jelképet foglal magába, amelyek egy része semmiképpen sem kapcsolható a magyar királyi címhez: például Morvaország, Szilézia, Felső-Luzácia, Alsó-Luzácia, Csehország, Lotharingia, Toscana, Stiria, Karinthia, Krajna, Tirol, Ausztria, Svárország, Habsburg, Württemberg, Anjou, Barr, Goldern, Jülich, Jeruzsálem. Ezek megjelenítésére azért volt szükség, mert a Habsburg uralkodó egy személyben német-római – majd osztrák – császár és magyar király. A rendkívül bonyolult címerképet csak egymásra helyezett pajzsok és szív-pajzsok, valamint címergyűrűk együttes ábrázolásával lehetett megszerkeszteni.

Ez a heraldikai játék azért kap politikai tartalmat, mert az átalakítások során Magyarország címere eltörpül, vagy más, idegen címerek ráhelyezése miatt eltorzul, alig láthatóvá válik. Néhány esetben a nemzeti címer kiszorul

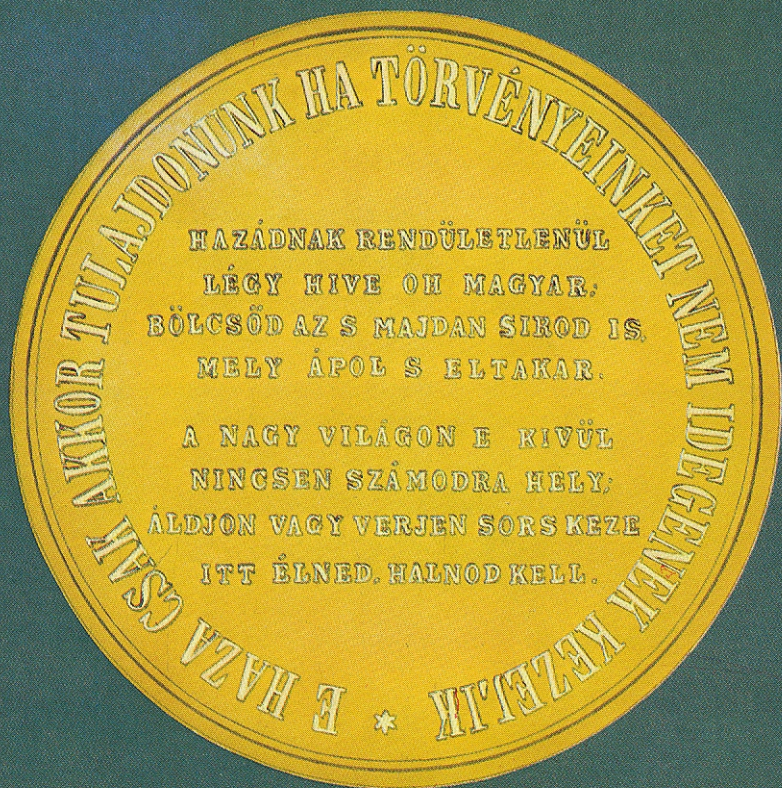

Ferenc József réz négykrajcárosa
1861-ből

1848 tavaszán a magyar forradalom az áprilisi törvényekben megújítja a reformkori harcok ismételt követelését: a nemzeti jelvények legyenek az állami szimbólumok. A XXI. törvénycikk kimondja: »A nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba vissza állíttatik.« A törvénycikk egy másik bekezdése szerint: »...megállapíttatik: hogy minden középületnél s közintézeteknél minden nyilvános ünnepek alkalmával, és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország címere használtassék. – Egyébiránt a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország színei és címere mellett saját színeiket és címerüket is használhassák.« A törvény nem részletezi a címer rajzát, az újonnan születő intézmények pecsétjükön a koronás kiscímet használják.

A címer története szempontjából fontos esemény a korábban közvetlen császári irányítás alatt álló Erdély egyesülése az anyaországgal. Az unió Erdéllyel a forradalom követelései között is szerepelt, és ennek törvénybe iktatásával a közép- vagy nagycímer elemei közé visszakerül e terület szimbóluma. A márciusi eseményeket követően megalkotják az új nagycímet is: a koronás kiscímet gyűrű alakban veszik körül a különböző területek jelképei. Nyomtatványokon – például a Landerer által kiadott képviselőházi napló címlapján – bukkan fel egy olyan változat, ahol az igénycímereket osztott pajszon egyesítették. Kossuth pénzügyminiszteriuma készíti el azt a középcímet, amelyen csak ténylegesen az országhoz tartozó területek jelképei szerepelnek.

1848 nyarán a forradalmat a Habsburgok katonai ereje fenyegeti. A fiatal köztársaságpártiak cikkekben sürgetik az elszakadást a koronától, a királyi jelvény eltörlését a nemzeti címerből. A nem hivatalos címerhasználatban december elején következik be ez a változás. December 2-án Olmützben Ferdinánd (1835–1848) lemond a trónról Ferenc József (1848–1916) javára. Az új uralkodó, minthogy nem tesz koronázási esküt, figyelmen kívül hagyhatja az áprilisi törvényeket, és rögtön fel is lép a függetlenségi törekvésekkel szemben. A nagy felháborodás hatására a radikális Március Tizenötödike című újság a következőképpen fosztja meg a címet királyi jellegétől. A lap rendszeresen közli a Nemzeti Színház műsorhirdetményeit, fejlécükön a magyar címerrel. December másodikán még eredeti helyzetben, a pajzs fölött középen szerepel a korona, de negyedikén már a pajzs egyik sarkán, félrebil-

A két világháború között használt koronás kiscímer. A plakát Széchenyi István politikai fellépésének 100. évfordulójára rendezett ünnepségeket hirdeti

mer egyedi, nemzeti jellegére mindössze a körív alján alig észrevehető, redőzött nemzeti színű szalag utal. Rákosi Mátyás előadói beszédében maga hangsúlyozza, hogy a címer megalkotásánál a legfontosabb cél az volt, hogy elsősorban azt jelképezze: ez a dolgozók országa.

Mindez érthetővé teszi, hogy a nemzet nem vallotta magáénak, és 1956 vihara kisöpri hivatalos jelképeink közül. A Kossuth-címert a közakarat éleszti fel: az emberek ruhájukon viselik, megjelenik a zászlókon. Az események hatására ez lesz és marad a legfontosabb szervek, az Országgyűlés, az Elnöki Tanács hivatalos címere egészen az 1957-es új törvényi szabályozásig.

Az ekkor elfogadott alkotmányban megkísérlik az 1949-es címer legsúlyosabb hibáit elkerülni. Az aranykeretes, vörössel, fehérrel és zölddel vágott pajzs már hangsúlyozza nemzeti színeinket, a vörös csillag csak sisakdíszként szerepel, és a búzakaralászt összefogó nemzetiszínű és vörös szalag fejezi ki a címer politikai tartalmát. Legfőbb hibája, hogy nincs a több száz éves magyar címerhagyományokra épülő, önálló heraldikai tartalma. Csupán nemzeti színeinket ismétli meg, amelyek az egyszínű ábrázolásokon – így például a pénzérméken – nem ismerhetők fel.

Alkotmányunk újraszabályozása kapcsán szükségszerűen merül fel az igény, hogy a magyar állam hivatalos szimbólumáról is rendelkezés szülessék, figyelembe véve a magyar címer évszázados történetét.

A téma iránt érdeklődőknek:

- Művészettörténeti ABC; címer címszó, Budapest 1961.
- Bertényi Iván: Kis magyar címertan, Budapest 1983.
- Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei, Budapest 1987.

